

УДК 821.161.2.-97.09

Я 45

Роксолана ЯЦКІВ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ БІБЛІЄАНТРОПОНІМА МАРІЯ

У статті здійснено спробу розглянути біблійні антропоніми в лінгвокультурологічному аспекті. З'ясовано, що лінгвокультурологічний аналіз онімів Святого Письма сприяє вивченню духовних, національно-культурних, ментальних цінностей народу, виявляє органічні взаємозв'язки мови та культури. На основі спостережень за процесом входження біблієантропоніма Марія в систему найуживаніших українських жіночих власних особових імен доведено вагомість імені як найстійкішого факту культури й однієї з найважливіших її засад.

Ключові слова: *Біблія, лінгвокультурологічний аспект, біблійний онім, біблієантропонім, Марія.*

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується підвищеним інтересом до дослідження мовних фактів у тісному зв'язку з духовною культурою народу, його національною специфікою. Вивчення національно-культурних особливостей як невід'ємних ознак мовної свідомості – одне із завдань низки лінгвістичних дисциплін: лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, когнітології, соціолінгвістики тощо.

Лінгвокультурологічний аспект розгляду мовних одиниць сприяє вивченню духовних цінностей і мовних особливостей певних національно-культурних спільнот у контексті взаємозв'язку мови й культури. Метою такого вивчення є не лише визначення національної специфіки

певної мови, а й виокремлення явищ універсальних. Мова встановлює норми мислення та поведінки, керує становленням логічних категорій і цілих концепцій, проникає в усі рівні суспільного та особистого життя людини, визначає форми її культури, постійно супроводжує людину й веде її за собою.

Суттєвим складником життєдіяльності людини, усієї історії людства є релігія. Це величезний і складний пласт особливої людської діяльності – почуттів, думок, бажань, вчинків, взаємостосунків людей і соціальних інституцій. Не випадково у вимірах людини й соціуму мова, національна та конфесійна належність займають провідне місце. Ці виміри є основними чинниками витворення своєрідності культури й ментальності нації. Тож у сучасному соціумі надзвичайно актуальною є проблема взаємозв'язків світського й релігійного. Свідченням цього є посилення уваги до сакрального, збільшення наукових розвідок, присвячених біблійній тематиці. Наука звертається до Біблії як до традиційного носія моральних максим. Книга Книг – невичерпне джерело людського пізнання.

Християнство поповнило українську мову численним лінгвістичним матеріалом, змінило давньоукраїнський сакральний інструментарій найменуваннями нового віровчення. Особливих модифікацій зазнала система давньоукраїнських імен [12, 144].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліїзми активно аналізуються в сучасній лінгвістиці. Як наголошує Г. Тимошик, особливість біблійного ономастикону полягає в тому, що він функціонує в системі неавтентичного перекладного тексту – Святого Письма, фундаментального твору християнського віровчення; фіксує найменування реальних осіб, які, згідно з історичним фактажем, проживали в період поширення нової віри, або найменування персонажів міфічних переказів; містить елементи різних антропосистем [12, 142].

Біблійна ономастика як феномен мовної номінації налічує низку наукових розвідок, які розглядають окремі фрагменти цієї мовної сутності. З-поміж них особливо вирізняються фундаментальні праці С. Аверенцева [1], який ще за часів тоталітарної системи наукового атеїзму зумів реабілітувати не лишень представників релігійної філо-

софії, але й саму релігію, сконцентрував свої дослідження на топонімах Святого Письма.

Майже 400 імен, із якими пов'язані найважливіші події біблійної історії, містить у собі «Словник імен і крилатих виразів із Біблії» Л. Грановської [4]. При кожному імені дано його переклад або тлумачення, а сюжет із Біблії розповідає, хто був цей персонаж і які події з ним пов'язані. Наведено приклади-ілюстрації з творів художньої літератури, де це ім'я згадано, названо твори живопису, скульптури й музики, присвячені йому.

Стилістичний потенціал конфесійних онімів різних тематичних розрядів розглядає Ю. Браїлко [3], біблієантропоніми в новочасних перекладах Святого Письма українською мовою стали об'єктом вивчення Г. Тимошик [12], біблійний ономастикон у поетичному ідіолекті Тараса Шевченка опрацювала А. Соколова [10]. Однак антропонімикон святописемного тексту – це монолітна єдність, змодельована розгалуженою мережею різнотипних зв'язків, тому в ретельному ономастичному та культурологічному опрацюванні біблійних антропонімів убачаємо *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати лінгвокультурологічний аспект біблієантропоніма *Марія* як одного з ключових власних особових церковно-християнських жіночих імен.

Особове ім'я протягом усього життя супроводжує людину. Своє ім'я можна любити або не любити, але мало хто залишається байдужим до нього. Антропонім – це не лише засіб ідентифікації, але й згорнутий у клубок універсально-національний код людського мислення, пізнання, сприймання й відображення [15, 336]. Чи не найвлучніше у цьому контексті про імена сказав П. Флоренський: «Імена – це згорнуті в собі духовні центри» [16, 362]. Тобто не лише духовність як така, а центр духовності, точка, що стає початком відліку.

З часу введення в Україні-Русі християнства в давньоукраїнській побут усіх соціальних верств населення увійшли церковно-християнські імена, пройшовши тією чи тією мірою процес місцевої адаптації. Нововведені церковно-християнські імена, підтримані церквою і світською владою, поступово завоювали панівне становище. Хоча з

цього зовсім не впливає, що наші давні предки зразу ж після введення християнства відмовилися від своїх прадідівських звичаїв, обрядовості, зокрема й від традиційних споконвічно слов'янських імен. Слов'янські автохтонні та церковно-християнські імена тривалий час функціонували паралельно. Варто розглянути хоч би літописні записи, зібрані М. Тупиковим: «въ крещении *Иосиф*, а мирски *Остромиръ*», «нареченный в крещении *Василий*, руским именем *Владимиръ*», «родился у Игоря сынъ и нарекоша имя ему в крещеньи *Андреянь*, а княжее *Святославъ*», «родися у великого князя Всеволода сынъ *Федоръ*, а прозвань бысть *Ярославъ*» [5, 119]. Входження та засвоєння чужомовних за походженням християнських імен в антропонімійну систему української мови не перешкоджало функціонуванню традиційних язичницьких імен. Це був еволюційний процес, особливо важливий не лише для розбудови української антропонімійної системи, а й для збагачення духовної культури українців: церковно-християнські імена давалися при обряді хрещення, а дохристиянські переходили пізніше, як правило, в розряд прізвиськ та прізвищ.

Загальновідомим є факт, що особливості віросповідування мають значний вплив на антропонімію народу, накладають свій відбиток на репертуар імен, адже з давніх-давен люди ототожнювали ім'я з його носієм. Значна частина антропонімів біблійного тексту ввійшла в україномовний іменник і докорінно змінила його. Ще 1867 року М. Моршкін писав: «Серби донині зберігають стародавні імена осіб, що в інших народів були витіснені іменами християнського календаря. Болгари в цьому плані майже цілком схожі на сербів. За теперішнього часу чехи більше використовують слов'янських національних особових імен, ніж християнських. У поляків, попри могутній вплив католицизму на це слов'янське плем'я, сума вживаних слов'янських імен дорівнює кількості імен християнських. Що ж до руських слов'ян, то вони тепер менше за всіх уживають свої народні імена, отожд на тысячу з лишком активних християнських імен слов'янських припадає не більше 12-ти» [7, 6].

Одним із центральних християнських імен, що стало для українців не лише знаком іменування, але й символом віри, є святописемне ім'я *Марія*.

Євангеліє від Матея розпочинається Родоводом Ісуса Христа, де про *Марію* сказано: «... у Якова – Йосиф, чоловік *Марії*, з якої народився Ісус, що зветься Христос»; «... *Марія*, його мати, була заручена з Йосифом...»; «... не бійсь узяти *Марію*, твою жінку...» [НЗ, 25]. Загалом, за підрахунками дослідників, біблієантропонім *Марія* у Святому Письмі має 65 контекстуальних реалізацій [12, 152].

Марією іменувалася не лишень Пресвята Діва. Це ім'я уживано в текстах Біблії для найменування щонайменше семи осіб: 1) *Марія* з Лазарету, Непорочна Діва, мати Господа Ісуса Христа; 2) *Марія* Магдалина, тобто з місцевості Магдала; 3) *Марія* з Віфанії, Юдея, сестра Лазаря і Марти; 4) *Марія* з Єрусалиму, мати Івана Марка, сестра Варнави; 5) *Марія*, християнка в Римі, яку вітає апостол Павло в своїм Посланні; 6) *Марія*, мати Якова Молодшого і Йосипа чи Йосії; 7) *Марія* Клеопова, тобто жінка Клеопи [9, 235 – 236].

Словники подають широкі інтерпретації походження цього імені. В популярному довідковому виданні відомого сучасного канадського церковного діяча, вченого-біблієста К. Костіва, що містить понад 1700 статей з біографічно-історичними відомостями про осіб, племена та народи, згадувані в Біблії, наведено таке трактування цього власного імені: *Марія*, *Міріям*, *Маріям* – в основі імені *Марія* лежить давньо-семітське *Міріям* й перекладається по-різному: «бунт, протидія, обурення, яка чинить опір»; за іншим поясненням – «гіркість, смуток, та, що гірко ридає й ронить сльози»; ще інше джерело подає – «вищість, піднесеність, перевага, славна, знаменита, чудова» [9, 235].

Великий популяризатор та автор «Словника українських імен» І. Трійняк наводить таке: *Марія*, гр. особ. ім. *Mariam, Maria*, лат. особ. ім. *Maria* < д.євр. особ. ім. *Miriām* < д.євр. *mārar* 'бути гірким' – гірка; або д.-євр. *mārā* 'чинити опір', 'відмовлятися', 'заперечувати' – яка чинить опір заперечує; вперта [13, 212].

Християнські імена, як відомо, творять замкнуту, суворо кодифіковану систему, що скажімо, в XI – XIII ст. налічувала всього 330

чоловічих та 64 жіночих імен. Закритість християнського іменника цілковито відсторонювала пересічних іменекористувачів від формування основного (канонічного) реєстру християнського іменослова [2, 6]. Однак в побуті все було по-іншому. І. Трійняк фіксує 346 варіантів імені *Марія*, якими сьогодні послуговуються в різних областях України. Серед них – багато рідковживаних і таких, що мало подібні до вихідного імені, як-от: *Іка, Куца, Манда, Міца, Руся* (Закарпатська обл.), *Манздиха, Мандзя* (Львівська обл.), *Минятко, Марівонна, Мара* (Чернівецька обл.), *Манзя* (Вінницька обл.), *Нюнчик* (Сумська обл.), *Мая* (Чернігівська обл.), *Міцька* (Івано-Франківська обл.) та ін. [13, 212 – 214].

У згаданий вище словник увійшло 2734 реєстрових офіційних імені, із них 1794 чоловічих і 940 жіночих. Це імена, як підкреслює автор у передмові, що вживали або вживають українці протягом століть: канонічні, популярні колись і тепер, а також рідкісні й дуже рідкісні; західноєвропейського та іншого походження; слов'янські; нові, принесені революцією і ще пізнішим періодом. Деякі з застарілих чи рідкісних зафіксовані в словнику тому, що від них утворилися прізвища. Інші – цікаві своєю етимологією, приємні звучанням – значить не зникла можливість для їх уживання. Ще інші – як історичні пам'ятки засвідчені переважно в художніх творах. Ім'я ж *Марія* – найпоширеніше в Україні і таке, що має найбільше число побутових варіантів; до того ж від його основи утворилося найбільше прізвищ (145: *Манчин, Маріїч, Марій, Маруняк, Марусинюк, Марушка, Маруцин* та ін.) [13, 214].

У словнику «Власні імена людей» Л. Скрипник, Н. Дзятківської ім'я *Марія* цілком слушно ототожнюється з іменем *Маріамна*: *Марія* (*Мар'я*) д-євр.; та саме, що *Маріамна*; д-євр. ім'я *Maryām* можливо від *mārā* 'чинити опір, відмовлятися, заперечувати' або від *mārar* 'бути гірким' чи від *m-r-y-m* – 'кохана, бажана' [11, 158].

Далі автори апелюють до творів усної народної творчості та до художніх текстів Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичини, Д. Павличка, М. Бажана, В. Малика, Лесі Українки, Б. Степанюка, М. Коцюбинського, І. Франка, А. Малишка, де вжито ім'я *Марія* чи його варіанти *Марійка*,

Марієчка, Марічка, Маруся, Марусина, Марусинка, Марусечка, Марусейка, Манюня, Маня, Манюся, Машенька, Мура, Муся [11, 159 – 160].

Ім'я у Святому Письмі – одна з центральних духовних категорій. Не випадково Псалми Біблійні нагадують: «... хваліте ім'я Господнє. Нехай ім'я Господнє буде благословенне від нині і повіки. Від сходу сонця і до його заходу хваліте ім'я Господнє» (Пс. 113, с. 685); «Не нам, о Господи, не нам, а імені Твоєму дай славу...» (Пс. 115, с. 686); «Благословенний той, що приходить в ім'я Господнє!» (Пс. 118, с. 688); «Обернись до мене й змилуйся надо мною, як Ти звичайно робиш із тими, що люблять Твоє ім'я» (Пс. 119, с. 692) [Б].

Дослідники доводять, що саме наше життя в антропонімійній площині – це наречення, детерміноване сув'яззю суспільно-культурних традицій та мотивацій, які, зрештою, стають зупиненим словесноіменним зрізом певного часу. Ім'я як згусток ментальних та суспільних процесів є тим невловимим теперішнім, що зависло між минулим і майбутнім. Це словесна точка, з якої поступово снується нитка життя людини. Отримати ім'я – означає вкоренитися в ментальності і через це віднайти вічність. Людина поза іменем не просто не є суспільним суб'єктом, вона не є сама собою [14, 53].

Марія – вибрана Богом і повна Божої ласки Жінка, яка народила Ісуса, особлива постать у всесвітній історії людства і в свідомості багатьох поколінь. Її ім'я оспіване та опоетизоване усною народною творчістю (*чиста, пречиста, непорочна, предвічна, пречудова, єдина, Богомати, Божя невіста, вибрана, благодатна, святая* [6, 147]), українськими письменниками, поетами. В одних текстах – це власне образ Матері Божої, в інших – це символ материнства, України, символ жіночого в жінці:

*Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зітхання бринить весняне:*

Марія

(М. Рильський).

За біблійними мотивами Т. Шевченко написав поему про Божу Матір, наділивши її загальнолюдськими рисами. *Марія* постає перед читачами люблячою та ніжною матір'ю. Поема сповнена епізодами її страдницького життя, поневірян, мандрування в чужі краї. Після розп'яття Сина, вона (мати) вселила мужність у душі його учнів і послідовників, які проповідувати нові ідеї.

Марією назвав Улас Самчук героїню свого однойменного твору. До Святої *Марії* героїні повісті священник радить звернутися за підтримкою під час похорону первістка: «Сестро! Чую біль твій, біль матері, яка тратить свого первенця. Але пригадай, сестро, ту *Марію*, ту Святу Матір, що родила світові Бога живого, який всім людям кинув слова: «Прийдіть до мене всі страждаючі і обременені і аз упокою ви». Його розп'яли за це. І пригадай велику Матір, яка день і ніч стояла під хрестом розп'ятого сина, чекаючи його смерті. Пригадай її велику мужність, попроси у неї сили пережити твоє горе і видержати все так само, як це видержала вона, найбільша зо всіх матерів» [8, 43].

Назва вірша П. Тичини «Скорбна Мати» прочитується як початок молитви «*Stabat Mater dolorosa*» («Стояла скорбна Мати»), що передає жалобу *Марії*, Матері Ісуса Христа, розп'ятого на хресті. Поет переносить події розп'яття й воскресіння Ісуса з Палестини початку християнської доби до України часу революції та громадянської війни.

Християнське ім'я *Марія* в українців настільки вживане, що отримало прочитання в творчості чи не всіх українських письменників. В одних творах – це відомі історичні постаті («*Маруся Богуславка*» М. Старицького, «*Маруся Чурай*» Ліни Костенко), в інших – сучасники, з якими, як правило, знайомі автори (ліричні герої творів В. Сосюри, М. Рильського, Д. Павличка), ще в інших – персонажі, створені майстрами слова («*Маруся*» Г. Квітки-Основ'яненка, «Мама *Маріца* – дружина Христофора Колумба» *Марії* Матіос).

Про лінгвокультурологічний аспект біблієантропоніма *Марія* можна говорити, зосередивши увагу й на низці відомих жінок України, що були та є носіями цього знакового імені. Це письменниця *Марія* Вілінська (Марко Вовчок), геній української сцени, акторка *Марія* Заньковецька, народна художниця *Марія* Приймаченко, письменниця

і педагог *Марійка* Підгірянка, корифей української опери *Марія* Литвиненко, сучасні письменниці *Марія* Влад, *Марія* Матіос, *Марія* Чумарна та ін.

Висновки. Отже, церковно-християнські імена – це та жива нитка, що зв'язує нас з нашим родом і народом, із рідною землею, культурою, мовою, з релігією, яка відкриває шлях пізнання Вічності. Бо попри всі соціальні чинники ім'я – завжди найсконденсованіша, знакова, ментальна категорія: дістаючи ім'я, людина входить у коло суцього, відкривається і для світу, і для Бога. Біблієантропонім *Марія* – яскраве підтвердження цьому, бо він не лише важливий онім тексту Святого Письма, а й духовний символ іменування української жінки.

Джерела

Б – Біблія або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.

НЗ – Новий Завіт [мовна редакція Галини Наконечної]. – Львів : Свічадо, 2006. – 693 с.

Література

1. Аверинцев С. Софія – Логос : Словник / Сергій Аверинцев ; упор. та передм. К. Сігов. – 2-е вид. – К. : Дух і Літера, 2004. – 640 с.

2. Белей Л. До питання про християнізацію іменника українців / Любомир Белей // Наукові записки. – Вип. 37. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 5 – 8.

3. Браїлко Ю. Конфесійні оніми як засіб зображення сакрального і профанного світів у поезії Миколи Руденка / Юлія Іванівна Браїлко // Культурологія. Філологія. Музикознавство. – № 1. – 2013. – С. 86 – 91.

4. Грановская Л. Словарь имен и крылатых выражений из Библии / Л.М. Грановская. – М. : ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2003. – 288 с.

5. Котович В. Духовні засади особового імені / Віра Котович // Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу. – Дрогобич : Посвіт. – С. 115 – 121.

6. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : [монографія] / Петро Мацьків. – Дрогобич : Коло, 2007. – 332 с.

7. Морошкин М.Я. Славянский именовослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М.Я. Морошкин. – СПб., 1867. – 213 с.

8. Самчук Улас. Марія / Улас Самчук. – Львів : Піраміда, 2006. – 204 с.

9. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів / [авт.-укл. К. Костів]. – К., 1995. – 429 с. – (Репрнт).

10. Соколова А. Біблійний ономастикон у поетичному ідіолекті Тараса Шевченка / А. Соколова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 1. – 2014. – С. 361 – 364.

11. Скрипник Л., Дзятківська М. Власні імена людей / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.

12. Тимошик Г. Біблієантропоніми Авраам – Сара, Йосип – Марія : особливості рецепції в координатах українського мовнокультурного виміру / Галина Тимошик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 52. – 2011. – С. 142 – 163.

13. Трійняк І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К. : «Довіра», 2005. – 509 с.

14. Фаріон І. Проблема онтологічної природи антропоніма / Ірина Фаріон // Наукові записки Серія : Мовознавство. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – Вип. I. – С. 52 – 55.

15. Фаріон І. Когнітивний аспект антропонімної лексики / Ірина Фаріон // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Випуск 4. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 336 – 342.

16. Флоренський П. Имена / П.А. Флоренский // Опыты. Литературно-философский ежегодник. – М., 1990. – С. 380 – 398.

Яцкив Роксолана. Лингвокультурологический аспект библиеантропонима *Мария*. В статье предпринята попытка рассмотреть библейские антропонимы в лингвокультурологическом аспекте. Выяснено, что лингвокультурологический анализ онимов Священного Писания способствует изучению духовных, национально-культурных, ментальных ценностей народа, проявляет органические взаимосвязи языка и культуры. Проследив процесс вхождения библиеантропонима *Мария* в систему употребляемых украинских женских собственных личных имен, доказано значимость имени как наиболее стойкого факта культуры и одного из важнейших ее принципов.

Ключевые слова: Библия, лингвокультурологический аспект, библейский оним, библиеантропоним, Мария.

Yatskiv Roksolana. Linguistic and cultural aspects Biblical anthroponym *Maria*. In the article an attempt to consider the biblical anthroponyms in the linguistic and cultural aspects is made. It was found that a linguistic and cultural analysis of onyms in the Holy Scripture contributes to the study of the spiritual, national, cultural and mental values

of the nation, reveals the organic interconnections of the language and culture. Tracing the process of Biblical anthroponym *Maria* entering the system of most common Ukrainian female personal names, the significance of the name as a most stable fact of culture and one of its most important principles has been proved.

Key words: Bible, linguistic and cultural aspects, biblical onym, biblical anthroponym, Maria.